

P o z s o n y .

Felolvasta a M. T. A. nemzetgazdasági és statisztikai bizottságában 1887.
évi ápril hó 5-én

dr. Pisztóry Mór.

II.

Pozsonyváros közegészségügyi és közművelődési állapota.

Pozsonyváros közgazdasági állapotát s statisztikai adatok egész sorával igyekeztem ugyan megvilágítani, de bármennyire szaporítanám is azon adatok és számműveletek sorát, melyek a vagyoni állapotról vonatkoznak, a legbecsesebb emberi vagyonról, az *egészségről és az életről* még sem fognak adni fölvilágosítást, pedig jól mondja Engel, hogy »mennél több az élet, annál nagyobb a gazdagság, mennél több a kioltott élet, annál nagyobb a szegénység, aki életet dul szét, az nyomort teremt«.

Épen Pozsonyvárosában mondotta ki Magyarországnak érdemekben oly gazdag vallás- és oktatásügy minisztere, *Trefort Ágost* azt a nagy szót, hogy minden nemzet fölvirágzásához három tényező szükséges: »*egészség, tudomány és vagyon!*« Egyik szüli a másikat és egymással úgy összeforrnak, hogy egymástól elválasztva nem is képzelhetők.

Ép azért egészen természetesnek találom, hogy ezen nagyteknintélyü bizottság, akkor, mikor az ország egyes részeinek közgazdasági állapotáról kér fölvilágosítást, betekinteni kíván »azon konkrét okokba, melyek az e téren észlelhető jelenségeket előidézik.« Ezen föladat megoldását megkönnyíti egy nevezetes esemény, mely annak idején az egész országban nagy figyelmet keltett, csak az sajnos, hogy utánzásra nem talált.

Trefort Ágost három év előtt Pozsonyváros I. választókerületének képviselőjévé választatván, első gondját új választókerülete egészségi állapotának alapos megismerése képezte. Hazánk egyik legjelesebb szakemberét, dr. *Rózsahegyi Aladárt*, küldte Pozsonyba, hogy a város egészségi állapotát tanulmányozza. A város kedvezőtlen egészségi állapota, helyesebben mondva, annak nagy halálozása a város lakossága előtt nem volt ismeretlen.

Egy fiatal pozsonyi orvos, dr. Bugél, már 1881-ben egy sok port vert röpiratban hívta föl Pozsony egészségi állapotára a polgárság figyelmét. Sokat vitatkoztak akkor afölött, vajjon csakugyan oly nagy-e Pozsony halandósága, mint a statisztikusok számítják? — Azután maradt minden a réginél! A többség legkényelmesebbnek találta számoknak egész egyszerűen hitelt nem adni.

Rózsahegyi Aladár az 1884. év őszén közel három hónapon át a legnagyobb lelkiismeretességgel tanulmányozta a város közegészségügyi állapotát és következő eredményre jutott: 1. Pozsonyváros halálozása csakugyan nagy, 2. a halálozások tetemesen meghaladják a születéseket, 3. azon csekély, mindössze 3.15% szaporodás, mennyivel Pozsony lakossága 1869-től 1880-ig szaporodott, tulnyomólag a nem pozsonyi származásúak telepedésének eredménye. 1869-ben a helybeliek a lakosságnak 76.4% -kát, 1880-ban már csak 57.8% -kát tették, az idegen elem tehát a lakosság 42.2% -kát teszi, ennél nagyobb százalék csak a fővárosban található.

Rózsahegyi észleletei az 1875 — 1882 terjedő hét évet ölelik föl, én ennél sokkal nagyobb körre terjesztém ki megfigyeléseimet, azok eredményét a 11. számú *A. B. és C.* alatti tabellában és két grafikai rajzban mutatom be.

A 11. sz. tabella az évi születések és halálozások arányát 1875—1886-ig, továbbá a törvénytelen születések számát és százalékát, a kórházban elhunytak számát, a tüdőkörok által okozott halálozások számát és százalékát, végre a nem és kor szerinti és a tüdőkörok által okozott halálozás 10 évi átlagát mutatja.

Ezen tabella adatai szerint 1875—1884-ig átlag 1687 születés és 1862 haláleset fordult elő Pozsonyban, tehát a halálesetek a születéseket átlag évenként 175-tel, 1885 és 86-ban pedig összesen 236-tal múlták fölül, vagyis 12 év alatt kétezer emberrel több halt meg, mint született.

Az első grafikai tabella fehér és fekete oszlopokkal a születés és halálozás 30 évi ingadozását tünteti föl. A halált jelentő fekete oszlopok ezen rajzban mindig erősebben emelkednek a születést jelentő fehér oszlopok fölé és ez főleg az 1865. évtől kezdve, — a mikor az országos kórház teljes működését kezdte meg, — konstatálható.

A születések az egész 30 évi idő alatt a halálozásokat nem

is egészen 300-zal mulják felül még akkor is, ha a kórházakban meghalt vidéki betegeket levonjuk, ennélkül pedig *az egész 30 év átlaga szerint 1000 lakóra 35.3 születés és 38.9 halálozás esik.*

A második grafikai tabella fekete oszlopai a hagymáz, dyphtheritis-, vörheny-, kanyaró- és himlőben elhaltak számát mutatja 1875—1886-ig.

Mindezen adatok alapján, melyek tekintélyes észlelési időre terjednek, Pozsonyváros lakosságának nagy halálozása és csekély születési aránya konstatálva van és így csak még *azon okokról* kell említést tenni, melyek ezen állapotot előidézik.

A nagy halálozás egyik oka a *nagy gyermekhalálozás.* 1875—1886-ig átlag az újonnan született gyermekek 47.65⁰/₁₀-ka meghalt, mielőtt az 5-ik évét betöltte. A 10 éven át évenként átlag meghaltak közül pedig a 11. sz. tabella tanúsága szerint a finemnél 45.2⁰/₁₀, a nőnemnél 43.5⁰/₁₀ esik az öt éven aluli korra. De a gyermekhalálozást még sem tekinthetjük a nagy halálozási arány főokának, mert hazánkban a gyermekhalálozás átlaga még nagyobb, mint Pozsonyban, az összes halálozás aránya azonban kisebb. A rendezett tanácsu városokban a gyermekhalálozás 51⁰/₁₀-ot, a 24 önálló törvényhatósági joggal bíró városokban pedig 52⁰/₁₀ tesz.

Pozsony halálozásának *két főokát* a tüdőkörok által okozott nagy számú halálozásban és a városnak a járvány-betegségek iránti abszolút fogékonyságában kell keresnünk.

A *tüdőkór* azon négy neme, t. i. a tüdőgümőkór, tüdőlob, hörglob és mellhártyalob, — melyeknek halálozási arányát a 11. sz. tabella feltünteti, 10 év alatt átlag a meghaltak 25⁰/₁₀-kát, 1885-ben pedig 31.7⁰/₁₀ és 1886-ban 31⁰/₁₀-kát tette. Ezen körok együtt még Budapesten is csak 23⁰/₁₀-kát teszik az összes halandóságnak. Azon 25 nagyobb európai város közül pedig, melyeknek ezen betegség által okozott halálozását *Körösi* a főváros halandóságáról irt nagyérdekű művében felsorolja, csak Krakkó és Lemberg mutatnak magasabb tüdőkór-halálozást.

A mi továbbá Pozsonynak *a járványokra való nagy hajlandóságát* illeti — az már az első grafikai tabellán az 1873. évi cholera által okozott nagy halálozásból kitünik, de még inkább bizonyítják ezt a 2. grafikai tabella fekete oszlopai, melyek szerint 1881-ben a himlőhalálozás egymaga az összes halálozásnak

7,1^o/_o-kát tette, az ott kimutatott öt járványbetegség együttvéve pedig 10 év átlagos halálozásának szintén 7°/_o-kát képezi.

Rózsahegyi a magas gyermekhalálozás okát főleg a törvénytelen gyermekek nagy számában és abban kereste, hogy a meghalt gyermekek 13—15°/_o-ka nem részesül orvosi segélyben. A törvénytelen gyermekek száma Pozsonyban a 11. sz. tabella tanúsága szerint a születéseknek 22,5^o/_o-kát teszi és azoknak halálozása az öt éven alóli korban (54°/_o) csakugyan 7—8°/_o-kal nagyobb, mint a törvénytelen gyermekek halálozása.

A tüdőkörok és járványok által okozott nagyobb halandóságot Rózsahegyi főleg a nagymérvü talajfertőzésnek, melyre nézve igen részletes és beható tanulmányokat tett, — tulajdonítja. Sajnos, hogy ez irányban tett tanulmányai eddig nyilvánosságra nem hozattak.

Pozsonyváros talajának rothadó organikus anyagok általi nagymérvben megfertőztetett voltát nem vonom kétségbe, de főleg a tüdőkörok által okozott nagy halálozás megmagyarázására két körülményt kívánok még fölemlíteni, melyekre Rózsahegyi nem terjeszté ki figyelmét és melyek legalább részben ezen kór elterjedt voltának oly magyarázatát adják, mely a kies fekvésü és üde léggel biró Pozsonynak kevésbbé szól hátrányára, mint az általa konstatált talajfertőzés. Ez az országos kórház befolyása a halálozásra és — Pozsonyváros »pansiópolis« jellege.

A kórházak, főleg az országos kórház, a vidékről hozott betegeket is fölveszik és ezek halálozása a kórházi halálozásnak közel $\frac{1}{3}$ -dát teszi. A kórházi halálozás pedig az összes halálozásnak 28°/_o-kát; ugy, hogy a grafikai tabellán kimutatott 30 év halálozása ezer után 4-el kisebb lesz, vagyis ezer után 35, ha vidékről betegen hozott kórházi halottakat levonjuk. A tüdőkörok által okozott kórházi halálozás azonban, az e nemü halálozásnak csak 10—12°/_o-kát teszi. Ezen kór nagy elterjedésének tulajdonképeni okát tehát mégis a város pansiópolis jellegében kell keresnünk. Pozsonyban ugyanis 800 család nyugdíjból él, ezenfelül nagy számmal keresik föl a várost a magánzók, a kik mind csak öreg napjaikra jönnek Pozsonyba, és már néhány évi itt lakás után szaporítják a halottak számát.

Mennyire módosító befolyást gyakorol ezen körülmény a város összes egészségügyi viszonyaira, eléggé mutatja azon tény,

hogy egész Magyarországon *sehol sincsenek a 70 évnél öreg emberek oly nagy számmal, mint az egészségügy tekintetében oly rossz hirben álló városban.* Ezek száma Budapesten a lakosságnak csak 1.5^o/_o-kát, a 25 municipalis városban átlag 2°/_o-kát, az egész országban 1.8^o/_o-kát, ellenben Pozsonyban 3°/_o-kát teszik! — Ezen körülmény adja főleg magyarázatát Pozsony csekélyebb születési arányának és nagyobb halálozási tulsúlyának.

Annak igazolására továbbá, hogy mily különbözők azok okok, melyek még egy és ugyanazon város határán belül is a halálózásra befolyanak, szolgáljanak a következő adatok, melyeket a pozsonyi statisztikai hivatal derék vezetője, *Kosztolányi Alajos*, 1885 óta oly módon állít össze, hogy a Pozsonyban lakott kórházi halottakat azon városrészhez adja, melyből betegen a kórházba vitettek, a többi kórházi halottakat pedig elhagyja. Eszerint 1000 lakó után :

		1 8 8 5.		1 8 8 6.	
	Lakószám	Született	Meghalt	Született	Meghalt
1. Az ó-városban	8300	15.4	18.7	20.1	20.7
2. Nándorvárosban	10000	47.5	32.5	46.3	33.0
3. F. Józsefvárosban	8100	20.3	27.1	23.4	28.5
4. Terézvárosban	9500	40.7	44.2	43.4	46.8
5. Ujvárosban	12100	42.9	39.6	46.2	40.3

A mi az egészségügyi állapot javítására czélzó törekvéseket illeti, ugy e téren az első és legnehezebb lépés Trefort miniszter ur fönnemlített jóakaratu intézkedése által eszközöltetett, mert ez törte meg az egészségügyi állapotok minden javításának legkonokabb ellenségét, — az indolenciát! Pozsonyváros összes egészségügyi reformjai ezen idő óta valósultak meg. Ilyenek : két egészségügyi rendőri, illetőleg szolgai állomásnak szervezése (Sanitäts-Diener) és a főorvosi hivatal rendelkezésére bocsájtása, két kerületi orvosi állomás fölállítása, a csatornák cementirozása és czélszerűbb építése és a *vízvezeték életbeléptetése.*

A vízvezetéki intézmény meghonosítása még csaknem mindenütt az egészségi állapot javulását eredményezte, annak jó hatása tehát Pozsonyban annál kevésbbé fog elmaradni, mert épen róla konstatálta Rózsahegyi, hogy talaja annyira inficiálva van, mint egyetlen városé sem, melyről adatai vannak, ez a talajfertőzés pedig a kutak vizének megrontása által lesz a hagy-

máz és egyéb rokon betegségek szülőanyjává, ez ellen tehát a vízvezeték biztos óvszert fog képezni.

A vízvezeték vize egy Pozsony fölött fekvő Dunaszigeten ásott kutból fakad, mely naponta 6000 m³ tiszta, egészséges és üde vizet képes szolgáltatni, melynek hőfoka egy egész év megfigyelései alapján 8₅—11₄ C° között ingadozott.

A vízvezeték eddig 1033 épületbe, 18,000 lakrészszel van bevezetve és az egy napi vízfogyasztás télen 800, nyáron 1200 m³ volt az első esztendőben. A vízvezeték napról napra terjed és csak az kár, hogy nem a város maga állította azt föl és hogy az egy helyiség után fizetendő 1 frt 50 kr. alapdíjon felül, a túlfogyasztásért még külön 15 kr. fizetendő 1 m³ után, ami már a vízmérczék czélszerűtlensége miatt is sok surlódásra szolgáltat okot a vállalat létesítői és a lakosság között.

Azon tényezők sorában, melyek az egészségügyi állapot javítására szolgálnak, még különös említést érdemelnek azon intézmények, melyek a *szegénység nyomorának enyhítésére szolgálnak*. E téren Pozsony valóban oly tevékenységet fejt ki, mely messze túlhaladja azon mértéket, melyet egy 48,000 lakóval bíró városnál keresni jogunk van. Pozsonyban egész sora van a legkülönbözőbb jótékony intézeteknek, melyek a legszegényebb néposztályok helyzetének javítására, az inség és nyomor enyhítésére szolgálnak. E téren a társadalom maga többet tesz, mint tőle várni és kívánni lehet. Az e célra szolgáló egyesületek többnyire kedvező anyagi helyzetnek örvendenek és kitünő kezelés által tünnek ki.

A *pozsonyi jótékony nőegylet*, melynek alapítása az óvodák alapítónőjének Brunswick Teréz grófnénak nevéhez fűződik, évenként 6—7000 forintot költ bölcsődék, kisdudóvók és egy gyermekkórház fűntartására. Alaptőkéje 127,000 frt.

A *népkonyha* 10 év óta áll fönn, költségeit fedezi és egy éven át $\frac{1}{2}$ millió adag egészséges és izletes ételt nyújt rendkívül csekély összegekért a szegény osztálynak. Szervezete oly mintaszerű, hogy más városokból már gyakran eljöttek annak megtekintésére és tanulmányozására.

A *katholikus polgári ápolóda* már 1397 óta áll fönn, jelenleg külön nagy épülettel, melyben 40 áponcz lakik és 200.000 frt alaptőkével bír. Évi kiadásai 12,000 frtot tesznek.

A »*Humanitas*« évenként 6—700 frtot költ szegény iskolába járó gyermekek fölruházására; a *Stefania fhnéről nevezett árvaház* új épületével 60 gyermek számára van berendezve; a *Szt. István*-bölcsőde a legszegényebb külvárosban 90 gyermek gondozását és ellátását vállalja magára reggeltől estig.

Ide sorolandók még az iskolai segélyegyletek, a betegsegélyező, temetkezési és más jótékonyági egyesületek. Összesen 24 különböző jótékonyági egylettől sikerült az évi segély összegekről és azok alaptökejéről adatokat szerezni.

Mindezek együtt 700,000 forintot meghaladó tőke fölött rendelkeznek és 60—65,000 forintot fordítanak különböző jótékony célokra.

Ezenfelül a káptalan is kezel többrendű jótékonyági és szegénysegélyezési alapokat, melyeknek évi jövedelme 2000 frt és mely pozsonyi szegények segélyezésére fordíttatik. Hasonló célra szolgálnak az itteni ágostai evangélika egyház többrendű alapítványai, melyek 1867—1886-ig 305,000-ról 595,000-re szaporodtak; ezenfelül az izraeliták 25 különböző jótékonyági egylettel bírnak, melyek együtt 2000 tagot számlálnak, de melyeknek anyagi viszonyairól tudomást szerezni nem sikerült.

Végre maga a városi hatóság, a *Stefania-árvaház* fönnemlített (159,945 frtnyi) alaptökejével együtt, az 1886. évi zárszámadások kimutatása szerint 1.121,727 frtot kezel, mint alapítványi tőkét, holott 1867-ben ezen alapok még csak 416,500 frtot tevének.

Azon évi összeget tehát, melylyel a társadalom adózik a szegényügynek, a városnál levő alapok jövedelme egy részének — hozzászámításával és a 12. sz. tabella kimutatása szerint évenként közel 60,000 frtra rugó szegényügyi kiadások *nélkül*, bátran tehetjük 100,000 frtra. Pozsonyvárosának a szegényügy terén kifejtett tevékenységét 1877—1886-ig, a 12. sz. a. idemellékelt, a városi szegényügy vezetője (Schindler) által nagy gonddal összeállított érdekes adatok mutatják.

A szegények segélyére szolgáló másfél milliót meghaladó összegekben nincs számítva a pozsonyi *kórházak évi kiadása*, mely szintén igen jelentékeny, miután az 1864. október havában megnyitott országos kórház egymaga 400 ágyra van berendezve, évi betegforgalma 4000-re tehető, évi kiadásai pedig 50—60,000 frtot

tesznek. Ezenfelül van még Pozsonyban 5, többnyire jelentékenyebb kegyes alapítványokkal bíró magánkórház és egy katonai kórház, összesen 400 ágygyal és így mindössze 800 beteg részesülhet Pozsonyban kórházi ápolásban.

Ezzel egyuttal eljutottam volna föladataim végső czéljához: *a nemzetiségi és művelődési állapotok ismertetéséhez*. A nemzetiségi állapotok ismertetése nem sokból áll. Hiteles adatokat arra nézve, hogy az egyes nemzetiségek milyen arányban voltak Pozsonyban az 1880. évi népszámlálás előtt képviselve, szereznem nem tudtam és így legfeljebb azt említhetem föl, hogy Pozsonyváros lakosságából anyanyelv szerint jut:

a németekre . .	30,440 lakó	=	63 ^o / _o
a magyarokra .	7,270	»	= 15 ^o / _o
a tótokra	6,273	»	= 13 ^o / _o

Anyanyelvén kívül magyarul beszél 6899 ember, tehát összesen a lakosság 28°/_o beszél Pozsonyban magyarul. Pozsonyváros magyarosodása a legszorosabban összefügg ma már a város közművelődési állapotával, a mi bizonyára a legörvendetesebb jelenség.

Pozsony és Soprony az ország két legműveltebb városa. Sopronyban a finemű lakosság 90.º/_o-ka, a nőnemű lakosság 83°/_o-ka, Pozsonyban 90 és 73°/_o-ka, Budapesten 89.º/_o és 70.º/_o-ka tud irni és olvasni.

Az elemi oktatásra nagy gond fordítottatik. A statisztikai hivatal a legnagyobb pontossággal gyűjti össze a tanköteles gyermekekre vonatkozó adatokat. Azok száma házról házra eszközölt összeírások által derítettetik ki és az iskolától való elvonás esetén a szülők megbírságotlatnak. A 6—12 éves tankötelesek száma a múlt évben 2515 fiu és 2337 leány, a fiuk közül csak 30 nem járt iskolába, 8 törvényes mentséggel birt és 22 megbírságotlatott. A leányoknál pedig csak öt nem tudott törvényes okot fölhozni és mind az ötnek szülei meg is bírságotlatottak.

Az elemi tanítás Pozsonyban egészen a felekezetek és nyilvánossági joggal fölruházott magánintézetekre van bízva, de hogy a felekezetek ebbeli kötelességüknek mily lelkiismeretesen felelnek meg, azt legjobban a következő összehasonlító tabella bizonyítja:

a) A katólikus népiskolába volt:

	1867.	1885.	növekedés %-ban
tanterem	21	36	71.5%
tanító és hitoktató	35	62	72.4 >
tanuló	2582	3522	36.4 >
ismétlő iskolában	557	787	41.1 >
egy tanítóra tanuló	89	70	—

b) Az ágostai evangélikusoknál:

osztályok	12	18	50 %
tanerők	9	13	44.4 >
tanuló	700	787	12.4 >
egy tanítóra tanuló	78	61	—

A növekedés főleg a leánygyermekéknél nagy és a katólikusoknál 50%-ot tesz.

A katólikus iskolákat a katólikus vallásu városi bizottsági tagok kezelik, mint autonom kegyurii hatóság. A költségek a katólikusokra kivetett pótdóból fedeztetnek és mily nagy a katólikus polgárság áldozatkésztsége, azt legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy iskolaépületek emelésére 1867 óta nem kevesebb, mint 136,000 frt fordított. Ugyanezen idő alatt az evangélikusok is emeltek az elemi oktatás számára egy nagy és diszes kétemeletes épületet. A népoktatásnak ezen nagy haladása annál örvendetesebb, mert vele együtt Pozsony magyarsága is folyton terjed. Az iskolák többnyire vegyes nyelvűek és a 3-dik osztálytól kezdve a tárgyak fele már magyar nyelven tanulandó. A haladás, melyet a magyar nyelvben tesznek, a legtöbb osztályban meglepőnek mondható.

Pozsonyvárosában a tanügy általában igen magas fokon áll. Van két főgymnáziuma, egy főreáltanodája és egy kereskedelmi akadémiája, kir. jog és bölcsészeti és evang. theologiai akadémiája, melyeket összesen *ezernél több* tanuló látogat évente. Tanár és tanító volt az 1880. népszámlálás szerint összesen 148.

Ezeket csak a művelődési állapot jellemzésére említem föl, mert az oktatásügy állapotáról Pozsonyra nézve ép úgy, mint az ország minden egyéb lakóhelyére nézve, kimerítő és részletes fölvilágosítást nyújt a vallás- és oktatásügyi miniszternek évenként a parlament elé terjesztett nagybecsü jelentése.

A tanügy fejlődésének magas színvonalával jár karöltve

Pozsony szellemi élete, mely annyira mint itt, a fővárost kivéve, sehol kifejlődve nincs.

A *Toldy-kör*, a *magyar kör* és *pozsonyi közművelődési egyesület* a szellemi társasáletnek mindmegannyi központjai. E három egyeslet együtt 3500 frtot fordít évenként céljai elérésére és alap-tökéjük összesen 10,000 frtra rug.

De Pozsonyban nemcsak ily általánosabb irányu művelődési egyesületekkel találkozunk, melyek közé még különösen az 50 év óta fönnálló »casino«-egyesület sorozandó, hanem szorosabb értelemben vett tudományos irányu szakegyesületekkel is, minők a 30 év óta fönnálló 100 taggal bíró természettudományi és orvosegyesület, mely egy igen értékes természettudományi gyűjteménnyel bír és a régészet-történeti egyesület, mely 105 tagot számlál és a 4152 tárgyat magában foglaló városi muzeun gondozását vállalta magára. Mindakét egyesület tagjai számára föl-olvasásokat rendez, a Toldy-kör ellenben a nagy közönség számára szokott télen át minden vasárnapon ismeretterjesztő felolvasásokat rendezni, melyeket nagyszámu diszes hölgy és férfiközönség látogat, egy-egy felolvasás hallgatósága átlag 100—150-re tehető. Említést érdemel még a pozsonyi kir. Akadémia jogászhallgatóinak társasköre, mely tagjai számára hetenként rendez fölolvasásokat és a 42 tagot számláló sz. Istvánról czimzett olvasó-egyesület.

Végre Pozsony lakosságának meleg érdeklődését a *művészet* iránt egy egész sora a virágzó egyesületeknek bizonyítja, ilyenek: 1. a templomi zene-egyeslet, mely 1833 óta áll fönn 390 fizető taggal; 2. a pozsonyi dalárda 190 taggal; 3. a pozsonyi dalegyeslet 156 taggal; 4. a szedők dalárdája; 5. a magyar dalkör és 6. a czitera-club. Mindezek együtt 3400—3500 frt évi bevétellel rendelkeznek és időnként nyilvános előadásokat rendeznek.

A művészet és jó izlés szolgálatában állanak továbbá a pozsonyvárosi szépítő-egyesület, mely fönnállása óta 32,000 frtot fordított a város szépítésére; a pozsonyi híres székesegyház restaurációjára 1863-ban alakult egyesület, mely fönnállása óta részint tagdíjakból, részint a vallásalapból és más nagyobb közadakozásokból, 218,500 forintot fordított Magyarország egyik legszebb gót templomának stylszerü helyreállítására; — végre a Frigyes főherczeg védelme alatt álló képzőművészeti társulat,

mely eddig három kiállítást rendezett és 30 képei vásárolt és sorolt ki.

Mindez, úgy vélem, eléggé mutatja, hogy Pozsonynak nem csak magas fejlettségű ipara és szilárd alapon nyugvó kereskedelme van, hanem egyuttal oly eleven szellemi élete, melynek párját a fővároson kívül más városban hiába keresnők, úgy hogy mindezeket összefoglalva, joggal nevezhetjük Pozsonyt *az ország második városának*, habár a lakosság számát illetőleg csak az ötödik helyen áll. Ezen körülmény szolgáljon egyuttal mentésemre, ha előadásomban az egész Pozsonymegye állapota helyett, kizárólag csak Pozsonyvárosának ismertetésére szorítkoztam.

Ha azt akarjuk, hogy földmivelésünk intenzivebb legyen, hogy földünk termékei számára a biztos piacokat, melyeket a külföld sorra elzár előlünk, idehaza teremtsük meg: akkor sokkal nagyobb figyelmet és gondot kell fordítanunk a nagyobb vidéki városok fejlesztésére, mint eddig, akkor azokat mindmennyi központokká kell tenni az egész környék számára és ezzel el fogjuk érni azt a kettős célt, hogy megizmosodik egyrészt az iparos osztály, másrészt pedig biztos piacok nyílnak meg a mezőgazdák előtt. De a városok anyagi érdekeinek nagyobb mérvű fölkarolása, nemcsak a közjólét és adóképeség emeléséhez, hanem *egyuttal egy magyar középosztály megteremtéséhez fog vezetni*, mert ma már Magyarországon a kultura haladása egyértelmű a magyar nemzetiség gyarapodásával és megizmosodásával. Ami az ország többi városaiban tapasztaltatott, hogy t. i. az újabb generáció mindig magyarabb lesz az előbbinél, az Pozsonyban is áll.

De ha egy polgári osztályt akarunk teremteni, mely anyagi lételet az ipar és kereskedelemre alapítsa és mely e mellett magyar is legyen, akkor nem elég minden törekvéseinket arra irányozni, hogy egy szegény országnak egyetlen egy nagy és virágzó városa legyen, hanem meg kell nyitni a jelentékenyebb vidéki városok számára is azon források egy részét, melyeket az állam ma még kiválóan a főváros számára tart fenn és melyeknek tulságos központosítása egyrészt túltengést, másrészt pedig sorvadást fog eredményezni.

Ezzel nem akarok kárhoztató ítéletet mondani afölött, ami

eddig a főváros érdekében történt, de elérkezett ideje annak, hogy a nemzet összes anyagi és szellemi erőit ne akarjuk továbbra is egyetlen egy helyen összepontosítva intenzív irányban növelni és ezáltal azokat oly szűk békák közé szorítani, hogy belőlök minden életerő kiveszzen, hanem épen ellenkezőleg tegyük bizonyos, erre alkalmas állami intézmények és funkciók decentralizációja által a vidéki nagyobb városokat is aránylag oly virágzóvá és magyar jellegűvé, mint a milyenné tettük az ország fővárosát.

Ezt az első nagy lépést, melyhez nem is annyira pénzre, mint inkább egy csomó jóakaratra és egy sereg meggyökerezett előítélet leküzdésére van szükség, — a törvényhozásnak és a kormánynak kell megtenni és a mi utána fog következni, az a vidéki városok fölvirágzása és az önálló magyar ipar létesülése leend.

Szerencsésnek fogom magamat érezni, ha egy ily diszes gyülekezetet, mint a melynek színe előtt Pozsonyváros közigazgatási és közművelődési állapotáról jelentést tenni szerencsém volt, meggyőzhettem volna arról, hogy minden extenzív irányban meginduló állami reform Pozsonyvárosában termékeny talajra fogna hullani és bőven meg fogná hozni gyümölcsét.

De akár elértem ezen czélt, akár nem, mindenkor életem és szerény tudományos működésem legbecsesebb emlékei közé fogom sorozni a napot, melyen a mélyen tisztelt bizottságnak megtisztelő bizalmából a hazai tudomány legmagasabb foruma előtt mutathattam be az ország második városának közigazgatási és művelődési állapotát.

Fogadják ezen megtiszteltetésért leghálásabb köszönetemet és engedjék meg, hogy itt ezen a helyen is köszönetet mondhaszak azon számos derék pozsonyi hivatalnoknak és magán embernek, ugy azon iparosok és kereskedőknek, kik készséges szolgálataik és fölvilágosításaik által lehetővé tették a szükséges anyag beszerzését és előterjesztését.

XI. SZÁMÚ TÁBLA.

Azévi születések és halálozások száma és aránya Pozsonyban
1875—1886-ig.

A) Születések.

Év	Összes születések			A törvénytelen születések száma	1000 lakó utáni születés	A törvénytelen gyermekek ‰-ka az összes születésekhez viszonyítva
	férfi	nő	összesen			
1875.....	915	854	1769	360	37.5	20.8
1876.....	923	851	1774	341	37.5	19.3
1877.....	842	863	1705	399	37.1	23.4
1878.....	856	773	1629	358	34.2	22.0
1879.....	867	840	1707	356	35.8	21.8
1880.....	841	826	1667	364	35.5	21.9
1881.....	788	775	1563	364	32.6	23.3
1882.....	843	798	1641	416	32.6	25.3
1883.....	832	838	1670	383	34.8	23.0
1884.....	916	835	1751	451	36.4	25.7
10 évi átlag	862	825	1687	379	35.4	22.5
1885.....	846	829	1675	389	34.8	23.2
1886.....	940	852	1792	440	37.7	24.5

b) Halálozás Pozsonyban 1875—1886-ig.

Év	Összes halálozás			Ebből kór- házban	Tüdő- kórok ál- tal okozott halál	Halálozás 1000 lakó- után	Tüdő-kórok ‰-ka az összes halá- lozáshoz viszonyítva
	férfi	nő	össze- sen				
1875.....	936	818	1754	458	349	37.1	20
1876.....	836	835	1671	316	293	35.2	17.5
1877.....	785	742	1527	248	391	32.1	25.7
1878.....	1049	907	1956	583	477	40.9	23.9
1879.....	1040	861	1901	594	529	39.7	27.8
1880.....	1009	927	1936	650	472	40.3	22.4
1881.....	1082	912	1994	662	492	41.3	24.7
1882.....	994	939	1933	594	558	40.0	28.3
1883.....	1029	934	1963	636	558	40.5	28.4
1884.....	1041	948	1989	609	592	41.0	29.7
10 évi átlag	980	882	1862	535	471	38.8	25
1885.....	936	870	1806	546	573	37.1	31.6
1886.....	1001	896	1897	605	586	38.9	30.9

c) Halálozás korszertint 1875—1884-ig átlag.

Kor	A finemnél		A nőnemnél		Kor	A finemnél		A nőnemnél	
	össze- sen	‰	össze- sen	‰		össze- sen	‰	össze- sen	‰
0—1	305	32.2	251	29.0	41—50	74	7.8	52	6.0
1—5	123	13.0	125	14.5	51—60	84	8.9	75	8.7
6—10	26	2.8	24	3.2	61—70	85	9.1	82	9.5
11—20	34	3.6	37	4.3	71—80	58	6.1	70	8.0
21—30	70	7.4	59	6.9	81—90	16	1.7	29	3.3
31—40	68	7.2	54	6.3	91 túl	1	0.2	2	0.3

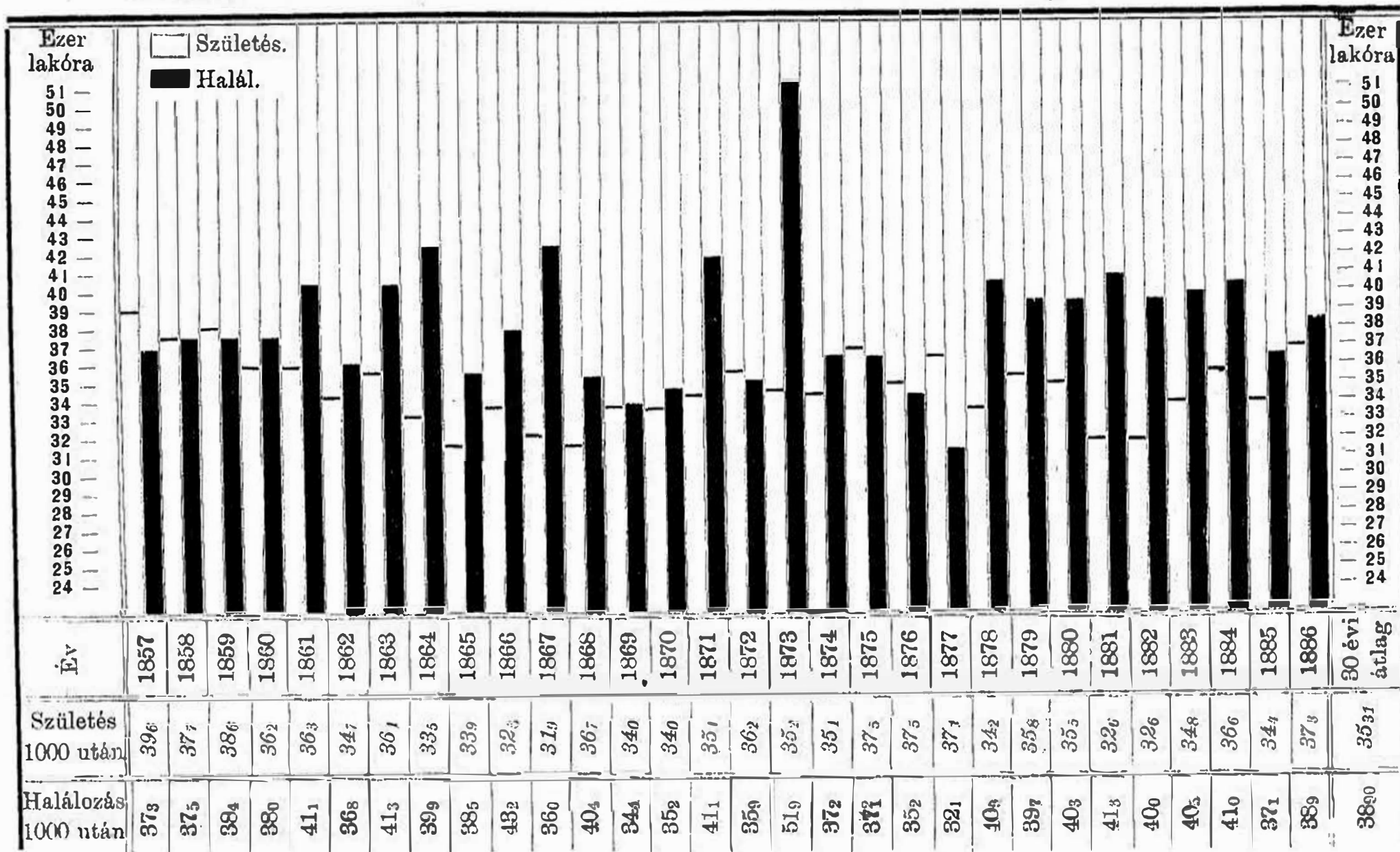
XII. SZÁMÚ TÁBLA.

Pozsonyváros szegényügyi kiadásai 1877—1886-ig.

Év	Heti és havi segélyek			Levesosztó intézet			Izraeliták évi járuléka		Idegen helyen ápoltságokért	
	száma	o. ért. frtban	kr.	1 literes adag	költség		frt	kr.	frt	kr.
					frt	kr.				
1877.....	812	18784	85	45735	1567	78	1703	88	7038	23
1878.....	781	18983	70	45761	1502	57	1703	88	7681	53 ¹ / ₂
1879.....	786	17396	80	39265	1413	70	1703	88	7159	79
1880.....	737	16411	75	59411	2288	77	2500	—	5589	55 ¹ / ₂
1881.....	742	17228	35	39926	1712	42	2500	—	7749	70 ¹ / ₂
1882.....	730	16805	35	35432	1499	13	2500	—	5074	43
1883.....	728	16699	25	43431	1728	67	2500	—	6655	11
1884.....	704	16106	30	31359	1353	72	2500	—	6044	50 ¹ / ₂
1885.....	728	15757	05	29103	1261	54	2700	—	4997	87
1886.....	742	16410	85	40533	1708	54	2700	—	6598	56

Év	Szegényügyi igazgatás		Sinlödök háza (Lazareth)		Elhagyott gyermekek intézete			Összes szegényügyi kiadás		
	frt	kr	ápon-cok	költség		Gyermekek	költség		frt	kr
				frt	kr		frt	kr		
1877.....	1749	85 ¹ / ₂	239	16707	02	110	6151	65 ¹ / ₂	53725	43
1878.....	1756	36	221	16441	06	117	6910	52	57065	48 ¹ / ₂
1879.....	1769	55	207	17055	69 ¹ / ₂	111	6422	12	56654	14 ¹ / ₂
1880.....	1738	60	225	19233	09 ¹ / ₂	109	6875	55 ¹ / ₂	57481	30
1881.....	1748	18	231	17966	06	99	6702	12 ¹ / ₂	58050	70 ¹ / ₂
1882.....	1757	26	217	19099	65	96	8565	33 ¹ / ₂	56750	64 ¹ / ₂
1883.....	1743	17	227	19284	19 ¹ / ₂	93	7691	69	60220	77 ¹ / ₂
1884.....	1773	20	205	17142	38	110	7410	97 ¹ / ₂	56105	35
1885.....	1780	58	216	15457	34	101	8167	63	54138	64
1886.....	1761	71	216	14247	19	100	8434	25 ¹ / ₂	55843	77
10 évi átlag	1757	84	—	17263	36	—	7824	09	56603	62

Pozsonyváros lakosságának születési és halálozási aránya 1857–1886-ig 1000 lakó után.

A járványok által okozott halálozások száma Pozsonyban 1875–1886-ig.

